

Assaig

Les cadenes globals de les cures: la història de la Claudia

GUISLA BERTRAN I TORT¹

Universitat de Barcelona, España

Resum

El present assaig es centra en dos objectius: des d'una perspectiva macro, plasma la dimensió global de tota la xarxa de cures com un teixit femení invisibilitzat; per altra banda, des d'una perspectiva més humana i micro, es relata la trajectòria de la Claudia², una dona hondurenya de trenta-dos anys que va migrar a Vilanova i la Geltrú ara fa gairebé una dècada. La Claudia ens explica la seva realitat i la de moltes altres dones, però també la de tot un sistema global i de cures que s'alimenta dels cossos i les necessitats de les dones migrades.

Paraules clau: Cadenes globals de les cures; Reproducció estratificada; Famílies transnacionals; Feminització de les migracions; Xarxes globals de les cures; Migració hondurenya.

Abstract: *Global care chains: Claudia's story*

The present essay focuses on two objectives: from a macro perspective, it portrays the global dimension of the entire care network, a whole invisible female fabric; on the other hand, from a more micro perspective, it narrates Claudia's trajectory, a thirty-two-year-old Honduran woman who migrated to Vilanova i la Geltrú almost a

¹ Guisla Bertran i Tort – guisla_bt@hotmail.com

² Tots els noms propis d'aquest assaig són inventats per l'autora per preservar la privacitat de la interlocutora i de les seves familiars.

decade ago. Claudia tells us about her reality and that of many other women, but also about an entire global care system that feeds on the bodies and needs of migrant women.

Keywords: Global care chains; Stratified reproduction; Transnational families; Feminisation of migrations; Global care networks; Honduran migration.

Introducció

La Claudia i jo ens vam conèixer l'agost de 2020. Ella treballava durant tot el matí i no tenia on deixar el seu fill, el Sebastián, que llavors tenia poc més d'un any i la llar d'infants on anava durant el curs era tancada per vacances. Algunes setmanes de l'estiu les va poder cobrir a través d'una beca que li permetia deixar el Sebastián en una llar d'infants privada, on hi treballa la meva mare, que sí que obria durant l'agost. La Claudia li va demanar ajuda a la meva mare per trobar una cangur per la resta de setmanes. Va ser així com ens vam conèixer i vaig estar cuidant del Sebastián durant alguns matins a la setmana, cobrant-li un preu inferior a l'habitual. Aquesta situació es va repetir en diverses ocasions durant el curs, quan tancaven la llar d'infants per festius o ponts però la Claudia no deixava mai de treballar. Després vaig marxar a viure al Pirineu i no vaig poder seguir fent-li de cangur, però de tant en tant em felicitava per Nadal o em preguntava si coneixia algú que pogués fer-li de cangur uns dies. Després d'uns anys ens hem tornat a trobar, però amb un objectiu diferent. Quan li vaig demanar de fer l'entrevista, em va sorprendre gratament la seva alegre acceptació perquè vaig pensar que estaria enfeïnada o no li aniria bé. Quan finalment ens vam trobar en un bar prop de casa seva el dia de l'entrevista, el primer que em va dir després d'agraciar-li la seva disposició va ser que li anava molt bé sortir de la rutina i xerrar una mica. L'entrevista va ser ben fluïda i ella, que els anys anteriors es va mostrar ben tímida amb mi, ara es trobava molt oberta i amb ganes d'explicar-me amb claredat tota la seva trajectòria.

A través de la veu, història i experiència de la Claudia, la protagonista d'aquest assaig, es pretén visibilitzar una realitat molt present i comú que explica el sistema-món des de la perspectiva de les cures, és a dir, la reproducció estratificada de les cures i el seu component necessàriament global. Per tant, és evident que el paper de les dones migrades del sud global que es dediquen a cobrir les necessitats de cures

de les del nord global és un element clau d'aquest engranatge. L'experiència de la Claudia, així com moltes altres, no en són casos aïllats, sinó més aviat vèrtexs d'unes dinàmiques estrictament colonials i estratificades que es desplegaran a continuació.

Per la realització d'aquest assaig vaig fer dues entrevistes més, l'una a la meva àvia paterna i l'altra a la Lourdes, una treballadora del SAD (Servei d'Atenció Domiciliària) d'origen aragonès que va dos dies a la setmana a assistir-la a ella i al meu avi en algunes tasques de cures. Finalment no s'han fet servir per aquest assaig, tot i que també hagués estat una feina bonica poder entrellçar aquestes tres realitats femenines tan diferents al voltant de les cures. Igualment em sento agraïda d'haver realitzat les tres entrevistes, ja que les tres dones es van mostrar molt contentes de fer-los l'entrevista i molt generoses amb mi alhora d'explicar-me les seves trajectòries vitals. Més enllà de la tasca acadèmica, l'estona compartida amb elles va ser una petita trobada d'escolta i afecte que els vaig poder entregar.

La feminització de les migracions, la crisi de les cures al nord global, el canvi de paradigma familiar a Hondures i els anys de la Claudia abans del procés migratori

La Claudia és una dona hondurenya de trenta-dos anys que fa gairebé una dècada que va creuar l'Atlàntic amb la intenció de viure i treballar a Catalunya. Va néixer a La Esperanza³, un poble de muntanya que es troba a l'occident d'Hondures, la zona més freda del país. Quan parla del seu poble, la cara se li il·lumina: "mis tíos cultivan papa, fresa, la milpa... nos gusta mucho la montaña así como a usted. Sí... hay arroyos, es muy bonito". Té una germana més gran i dos germans menors, però la família també es feia càrrec d'una cosina-germana, de manera que, com diu ella, eren cinc. Van ser abandonats pel seu pare quan eren petits, ella tenia uns quatre

³ La Esperanza també és el poble on hi va viure la Berta Cáceres, una activista mediambiental i ecofeminista defensora dels drets de les dones, de la biodiversitat i dels pobles indígenes que va ser assassinada l'any 2016. La seva mort va despertar nombroses protestes a nivell mundial i el cas va ser portat a l'ONU. El seu lideratge i labor activista va ser molt rellevant a nivell internacional. El 1993 va co-fundar la COPINH (Consell Cívic d'Organitzacions Populars d'Hondures), que té seu a La Esperanza, i durant els últims anys de la seva vida va rebre alguns premis per la seva tasca de defensa dels drets humans. Quan va succeir la tragèdia, la Claudia era també al poble: "Recuerdo cuando la asesinaron a ella, nosotros trabajábamos junto al lado de la casa de ella. Sí, fue una cosa... la mató el gobierno no? Ella defendía mucho a las mujeres no? Y al medioambiente, sí sí. Pues eso, trabajaba yo en eso de las plantas hidroeléctricas, en una empresa privada, cuando la asesinaron a ella".

anys i gairebé no en té records, però sí que recorda que la seva mare va haver de sortir a treballar i deixar-los a càrrec de la germana major, que és dos anys més gran que la Claudia.

Mi madre a veces dice: 'ustedes no sufrieron. No les faltó la comida, no les faltó el techo..'. Pero yo ahora que soy mamá, digo pues sí que sufrimos en cuestión de comida porque aunque no esté la madre para calentar comida, comíamos frío... para mí muy mal [...] A veces llegaban mis tíos, o mis tías, pero no era lo mismo... y mi madre trabajando el día entero y a veces se quedaba a dormir en esa casa. Era complicado, no la veíamos, la veíamos a veces el sábado, y el domingo se regresaba otra vez. (Claudia, 2024)

Ella i els seus germans van anar a l'escola a La Esperanza. Un cop havent-se graduat, amb ajuda d'una tieta que vivia a la capital, a Tegucigalpa, ella i la seva germana van anar-hi a estudiar a l'institut i un grau d'especialització en finances. Van estar sis anys a la capital. Mentrestant, la seva mare va muntar un negoci, un bar, a La Esperanza, que portava tota sola. Un cop van tornar de la capital, la seva germana major, que llavors tenia vint anys, es va casar. "Allá nos casamos muy pequeñas allá, porque yo también, de veinte o veintiuno ya tuve la primera niña". La Claudia es va posar a treballar per a una empresa hidroelèctrica que operava a la zona fent tasques forestals, una feina que li agradava molt, i per les tardes ajudava a la seva mare amb el negoci. Quatre anys més tard, quan va complir els vint-i-un, va tenir la seva primera filla, la Rachel.

Quan la Claudia parlava de la seva trajectòria familiar, en cap moment va mencionar la presència rellevant de cap home a la família. La xarxa de cures i ajudes en el seu cercle era (i és) format purament per dones: la mare, la tieta, la germana, etc. i tampoc menciona res del pare dels seus fills ni dels seus nebots, com si aquells infants fossin tan sols engendrats per dones. D'alguna manera es percep que els homes de les famílies no participen de la gestió familiar, com a mínim en la mesura que ho fan les dones. Diversos estudis, com Yeates (2005) o Ortega (2015) ja mencionen aquesta absència masculina. Ana Ortega, al seu article "La migración de mujeres hondureñas y la crisis de los cuidados", observa que a Honduras "desde mediados de la década de los 2000 se evidenció un proceso de feminización de jefaturas de hogar, lo cual implica una importante reestructuración de la familia y de los roles históricamente asignados a las mujeres" (Ortega, 2015, p.110), fet que

explicaria per què la Claudia només em parlava de dones. Ortega detecta que aquest augment de les xifres en els canvis de rols familiars es troba intrínsecament relacionat amb la qüestió migratòria, concretament amb la feminització de les migracions. Però per entendre aquesta feminització de les migracions cal tenir en compte la situació de crisi humanitària en la que es troba Hondures, que afecta bàsicament a dones i infants i que provoca la migració massiva de dones, infants i joves cap als països del nord global. Segons explora Ortega, la principal causa de migració per part de les dones hondurenyes són els elevats índexs de violència de gènere al país i la seva impunitat, condicions que precaritzen les seves vides i les obliga a viure en una constant inestabilitat i inseguretat. Per a la Claudia, marxar del seu país significa arriscar amb tot el que es té, però a la vegada ho considera necessari per poder formar un nucli i una estabilitat familiar. En el cas de la seva família, el viatge migratori l'han realitzat diversos membres, sent la seva germana gran la primera, seguida per un dels seus germans i, posteriorment, la Claudia. Tant la seva germana com ella en el moment d'emigrar, feia poc que acabaven de ser mares:

Mi hermana se vino sola con una amiga arriesgando que la dejen tirada, imagínese todo el dinero que saca uno prestado. Una de allá se viene arriesgando sí o sí. Allá no hay posibilidades de que usted levante una casa en, quién sabe, unos 5 años, ya con hijos es más difícil todavía. Y entonces ya que se le dio la oportunidad de venir para acá y levantar algo más pronto, pues se vino. Pero ella tenía su casa y dejó allí su esposo con sus dos niños. Vino sola sin los niños, solo tenían tres añitos y dos, muy chiquitines. Como la mía.
(Claudia, 2024)

En el cas del germà de la Claudia, aquest es va mudar inicialment a Barcelona a casa de la germana gran, però posteriorment es va traslladar a Madrid on s'hi trobava la seva dona, que havia marxat d'Hondures abans que ell, sent la primera impulsora del viatge migratori, així com la Claudia i la seva germana. "Y ahora ya tienen una vida ahí montada, ella con una hija que tiene dos años, la edad de Pau. Ella vino antes", diu. Per tant, observant aquesta dinàmica, es detecta que hi ha una inversió en els rols de gènere i lideratge en l'esfera migratòria, tal i com indica Ortega, on primer és la dona la que emigra i, posteriorment, els homes i els fills, tot i que això no sempre s'acaba produint. Ortega comenta que aquesta dinàmica és habitual a

Hondures, però en molts casos, la infància no assoleix arribar a destí i reunir-se amb les seves famílies:

La niñez sigue siendo afectada por la migración, ya que los adultos migran a otros países y estos quedan a cargo de sus abuelos, familiares o personas conocidas. Son enviados a otros países para el reencuentro con sus padres o familiares y nunca llegan a su destino final, porque son enviados de regreso a nuestro país (Ortega, 2015, p.110).

En el cas de la Claudia, quan va tenir vint-i-quatre anys i la seva filla, la Rachel, en va tenir dos i mig, la Claudia va decidir venir a Catalunya i fer el mateix que els seus germans. Ni la seva germana ni ella encara no han tornat a Hondures ni han aconseguit reunir-se amb els seus fills.

Rachel tiene diez, este año hace once ya. La dejé con mi suegra, pero me quedé tranquila porque se quedaba su padre, el papá de los dos niños. A los tres meses el padre de la niña había sacado un préstamo para venirse para acá. Muy mal porque no lo consultó, sabiendo que yo tenía un préstamo todavía por pagar. Lo estaba empezando a pagar. Y yo le pongo unos 4.000€ de préstamo. (Claudia, 2024)

La Claudia descriu la gestió econòmica que forma part dels preparatius del viatge. Segons ella, quan una dona emprèn el viatge, ve amb una sèrie de préstecs que ha demanat, ja sigui a la família, al banc o hipotecant casa seva, la casa dels seus pares o algun terreny. Així és com ho va fer ella també. Sortosament, diu, no va haver de demanar-ho al banc, sinó que van ser familiars que la van ajudar: la seva germana que ja es trobava a Catalunya, el seu germà que estava a Madrid i un tiet que es trobava als Estats Units. Per tant, les persones que li van poder oferir el préstec eren familiars que ja havien migrat i que es trobaven al país de destí en una situació econòmica aparentment millor. Tal i com mostra la Claudia, el préstec i la xarxa familiar tenen un paper fonamental en el projecte migratori.

Amb el que s'ha observat fins aquí, sembla encertat pensar que, com comenta Ortega, la feminització de les migracions té a veure amb la feminització dels rols de lideratge a les llars. Si bé anteriorment eren més aviat els homes qui farien el primer pas cap al viatge migratori i posteriorment, seguint aquesta dinàmica, les dones (i infants) els seguirien amb un motiu de reunificació familiar, Ortega assenyala, i

també es pot observar en els diversos exemples que exposa la Claudia, que en les últimes dècades, aquesta dinàmica ha canviat: "las mujeres migran de manera independiente, en muchos casos porque son las únicas proveedoras de la familia y enfrentan la responsabilidad de generar ingresos suficientes para sostenerla" (Ortega, 2015, p. 107).

Ara bé, fins aquí s'ha exposat un canvi en les raons i rols migratori en els països d'origen, però cal enfocar aquest context des d'una perspectiva global per tal d'entendre la complexitat del que s'està plantejant. I és que en el si de la feminització de les migracions també hi ha una situació als països de destí que està impulsant aquest gir i té a veure directament amb la crisi de les cures als països del nord global. Per tant, l'eix principal que genera tota aquesta estructura són les xarxes globals de les cures i la seva reproducció estratificada. La crisi de reproducció social en els països d'origen (pobresa, atur i violència) i la crisi de les cures als països de destí (incorporació laboral femenina, envelliment de la població i transformacions al món laboral, com la flexibilització laboral) (Ortega, 2015, p.107) conflueixen de tal forma que fan circular diverses necessitats i demandes generant les cadenes globals de les cures, entenent doncs que la feminització de les migracions no és un fenomen que es produeixi de manera aïllada, sinó com a part fonamental d'aquestes cadenes globals. Tal i com exposa Ortega, davant d'aquesta crisi de les cures, els països del nord global reaccionen amb un increment de la mà d'obra barata, generalment de dones estrangeres que migren per fer-se càrrec de les cures de famílies del nord global. És així com es vinculen amb la crisi de reproducció social del sud i es promou la "internacionalització de les cures", accentuant i promovent la reproducció estratificada (Colen, 1995, s.p.). Aquesta qüestió acaba sent profundament travessada per criteris de discriminació ètnica, nacionalitat, educació i classe social (Ortega, 2015, p.107): "en tiempos de globalización del capitalismo, la migración humana, más que un derecho, es un privilegio supeditado al acceso a recursos económicos, pero, además, sujeto a otros criterios de discriminación por razones de raza, nacionalidad, sexo, clase social o edad" (Ortega, 2015, p.104). Segons Banería és molt probable que aquestes dues crisis acabin empitjorant, sobretot als països amb taxes de fecunditat molt baixes, fet que segurament estimuli a establir nous debats sobre gènere i població (Banería, 2010, s.p.).

Per altra banda, Carolina Rivera Farfán apunta cap a la mirada de les migracions de l'Amèrica Central a l'Estat Espanyol, concretament a Catalunya, com a via alternativa a la clàssica via cap als Estats Units. Segons ella, les restriccions de la política migratòria nord-americana i l'elevat risc de violència que suposa el creuament de Mèxic són els motius principals per canviar les rutes migratòries, considerant països com Espanya o Itàlia més segurs. Però, com s'ha mencionat, les demandes d'aquests països de destí també produeixen un

“efecto llamada en el mercado laboral cuyo contexto explica la existencia de un modelo de bienestar poco desarrollado de la sociedad española que no logra satisfacer la demanda de servicios públicos, particularmente de las personas mayores -que requieren atención y cuidados- en un contexto demográfico de envejecimiento que tiene un déficit de cuidados” (Rivera Farfán, 2016, p.4).

És tanta la demanda que, arrel d'això, els països receptors han començat a remuntar l'impacte de la crisi econòmica global de 2007 (Rivera Farfán, 2016, 12).

Les cadenes globals de les cures i l'arribada de la Claudia a Catalunya

Quan la Claudia va arribar, la seva germana la va rebre a casa seva i una setmana més tard li va aconseguir feina d'interna a la casa de la germana del seu cap cuidant-li els seus dos fills. Allà hi va estar treballant aproximadament uns dos anys, fins que va parir el Sebastián. La Claudia parla molt bé d'aquesta senyora, diu que la van atendre molt bé: “Sí, yo trabajaba de lunes a sábado. Pero estaba muy bien porque dormía allí, comía allí, hacía todo allí”. Abans de tenir el Sebastián, ella preferia treballar d'interna en una casa: “Sí porque son linda gente, lo que le dan a usted a sentir, la confianza, le inspiran que son familia. Y porque uno sabe que uno deja pues su familia por allá y eso, muy bien la familia que me recibió aquí”. Rivera Farfán examina el recorregut de les dones hondurenyes que arriben a Catalunya i teoritza que, tal i com va fer la Claudia, la primera feina de les dones sempre sol ser com a treballadora interna en una casa, cuidant majoritàriament a gent gran, però també d'infants, convertint-se en la dinàmica estratègica que més encaixa amb les seves necessitats (Rivera Farfán, 2016, p.74).

És en aquest punt en què, d'alguna manera, s'inicia la cadena global de les cures. Nicola Yeates apunta que és iniciada per una dona d'un país ric que per raons laborals

es troba impossibilitada a cobrir les tasques de cures de la seva llar sense realitzar una "doble jornada": Així, "In order to free herself from this double day, she purchases another woman's labour. This other woman tends to be drawn from a poorer household either locally or, increasingly, it is suggested, from abroad" (Yeates, 2005, p.2). Yeates apunta que, a mida que es va "descendent" per la cadena de les cures, el valor atribuït a la mà d'obra de la cuidadora disminueix, de manera que, al final de la cadena, sovint una filla gran substitueix a la seva mare en la cura no remunerada dels seus germans petits, tal i com ha succeït amb la família de la Claudia. D'aquesta manera, en termes d'Ortega, la treballadora domèstica és reduïda, sota la categoria de dona migrada, "sin cuerpos sexuados, sin historia ni cultura pero, sobre todo, sin presente ni futuro" (Ortega, 2015, p.108), a la seva dimensió de mà d'obra, com una mercaderia més que opera sota les lleis de l'oferta i la demanda del mercat de les cures, "que no tiene el mismo estatuto del mercado de trabajo, tradicionalmente ocupado por hombres. (Ortega, 2015, p.108).

Quan la Claudia ja portava dos anys treballant com a interna, va quedar embarassada del Sebastián. Com que encara no tenia papers ni habitatge -amb el Sebastián ja no podria viure a la casa- la senyora de la casa li va fer els documents perquè es pogués quedar i no hagués de tornar a Hondures, com la Claudia temia. "Me dijo que no me dejaba sin trabajo, que siguiera allí y que ya iría saliendo lo que tenía que salir. Me hizo documentos sin estar con ella. Muy linda familia". Quan va néixer el Sebastián, la Claudia va deixar de treballar per ella, però li va aconseguir que una cosina seva viatgés d'Hondures per ocupar el seu lloc:

Me dijo: si me trae a una prima de Honduras seguimos en contacto. ¡Se la traje de allí! La he llamado y mi prima dijo: ¡es que está mi esposo, hay que sacar un préstamo. Y yo le dije: pero es que el trabajo está aquí, no hay otra que sacar préstamo, que haga la maleta y se venga, que no va a quedarse ni un día sin trabajo. Y fue así, y ahí está, ahí está con ella. Ya tiene cuatro años. Bueno la edad de Sebastián, cinco. (Claudia, 2024)

Després de tenir el Sebastián, la Claudia va estar treballant en altres cases amb altres famílies, però ja vivia en un pis compartit on convivia amb la seva parella i el Sebastián en una habitació. En algunes ocasions va haver de deixar alguna feina perquè diu que no podia més. Fent referència a aquest aspecte, Rivera Farfán convida a tenir en compte que les mateixes cuidadores també exerceixen la seva capacitat

d'agència, fet que es considera també oportú deixar palès en aquest assaig: "Aún con restricciones y limitaciones estas mujeres logran influir en la situación y también son capaces de tomar decisiones como por ejemplo renunciar al empleo" (Rivera Farfán, 2016, p.76). En termes de De Certeau, citat per Rivera Farfán, des dels marges, les dones busquen les seves pròpies formes de moure's, interactuar i negociar davant les adversitats quotidianes i, si bé possiblement no modifiquin la seva realitat ni el context, són les aliances, negociacions, amistats i favors el que els permet sobreviure davant d'aquesta quotidianitat (Rivera Farfán, 2016, p. 77).

Aquella època, que fou quan ens vam conèixer, la Claudia la recorda amb molt patiment i amb llàgrimes als ulls:

La abogada me dijo: ¿Cómo has podido sobrevivir con 350€ al mes? Claro, la guardería ya me la pagaba mi hermano. Y los 200 que a usted le daba también me los prestaba mi hermano. Ha sido un trabajo muy amargo... Me duele mucho porque con Sebastián la pasé muy mal. Cuando cumplió quince meses que fue en enero, dio anemia... por alimentación... recuerdo que no tenía para darle de comer. Fue ahí donde pedí la ayuda de esto de mercado, que dan aquí. Que por cierto la acabo de soltar, después de cinco años. Me ayudaron mucho. Y ahora pues ya no hace falta eso. (Claudia, 2024)

Després es van separar amb la seva parella, però després es van tornar a ajuntar i van tenir un tercer fill, el Pau, que ara té dos anys. La casa on treballava quan es va quedar embarassada no va voler que seguís treballant-hi: "Me dijo que embarazada no, porque la casa era de dos plantas y aunque estaba asegurada tenía miedo de que me pasara algo". Tot i així, encara que ja no treballés en aquella casa, va seguir contractada i la van recolzar econòmicament durant set mesos més fins que va acabar el contracte d'un any que havien signat. Això, diu, li va anar molt bé perquè, tot i estar embarassada, li va permetre tenir temps per treballar en negre fent algunes feines de neteja particulars de poques hores al dia. Quan va néixer el Pau, la Claudia va estar tres mesos sense treballar, però van tornar a tenir problemes econòmics: "No había esa manera de solucionar económicamente la renta, la comida, y tocó ir a decirle a su padre que se encargara del niño pequeño y de Sebastián y yo a trabajar". Va estar treballant en una casa a Sitges durant els matins: "Me daban 500. Con esos 500 pagaba la renta y por la tarde trabajaba el papá de los niños y ahí salía la comida, para los pañales y con la ayudita que teníamos del Economat ya

nos apañábamos bien”. I pas a pas, la seva situació econòmica va anar millorant. Ara s’han tornat a separar amb el pare dels seus fills, ja que la Claudia considera que ell mai l’ha ajudat amb les tasques de cura i, com que sempre s’ha solucionat tot ella sola, ja no li cal estar amb ell:

Si yo dejaba de trabajar, él solo no soportaba la renta no sé por qué. Y entonces ahí era como comenzaba todo: que por qué no me ayudaba, que esto ya era como ir yo sola siempre. Entonces ya me he cansado y digo: si siempre he ido yo sola, siempre he ido tirando de ayudas, si siempre he ido pidiendo, para qué tengo... (Claudia, 2024)

Fa uns mesos va arribar la cunyada de la Claudia, la germana de la seva ex-parella, a Catalunya i es va instal·lar amb ella a l’habitació que tenen llogada. Va ser així com la Claudia li va dir a ell que es quedaria amb ella i el va fer fora. Així, la seva cunyada l’ajuda i li porta els nens a l’escola els matins, ja que la Claudia s’aixeca ben aviat per anar a treballar i no pot fer-ho. Ella valora positivament aquest canvi, ha experimentat un augment de sou -la seva cunyada també treballa en algunes feines de l’àmbit de la neteja i les cures- i, a diferència d’abans, el pare dels infants l’ajuda econòmicament. A vegades ell porta el Sebastián a l’escola o el va a buscar, la Claudia li ho demana perquè l’infant està patint molt la separació. Això la fa preocupar i actualment s’està plantejant de portar-lo al metge.

Tot i així, la Claudia considera que està en una situació molt millor que abans: “he comenzado el año, gracias a Dios está comenzando muy bien. Los niños también muy bien. Se me enferman menos... pues más desahogada...”. Actualment, la Claudia treballa en diverses feines en l’àmbit de la neteja i ha de fer malabars per compaginar els seus horaris i els dels seus fills, així com de cada ubicació, tant de la guarderia, l’escola i les extraescolars del Sebastián -que la Claudia destaca que l’ha anotat per manca d’espai a casa- com de les seves diferents feines, que es troben cadascuna a una punta de la ciutat de Vilanova i la Geltrú. Té els minuts calculats al més mínim detall⁴ i ho fa tot caminant perquè el transport públic li sembla lent i no li va bé.

⁴ En paraules de la Claudia: Me levanto a las 5:00h, a las 5:30h me voy. El primer trabajo lo empiezo a las 6:00h, comienzo a limpiar a trabajar al Centre Cívic de la Geltrú. Voy por los cuatro lados porque voy allí y a las 9:00h vengo corriendo hasta la Rambla Principal. Recojo a Pau, me lo alcanzan allí (la cunyada) y me lo llevo a la Baldufa (la llar d’infants), ya me han dejado a Sebastián en el Arjau (l’escola). De casa

Considerant les diverses feines que ha anat recorrent la Claudia, Rivera Farfán examina la trajectòria laboral de les dones hondurenyes en el llarg dels anys vivint i treballant a Catalunya. Si bé s'ha comentat que la primera feina sempre sol ser com a treballadora interna, "el último empleo sigue siendo de cuidados pero en disminución (48%). Tener dos, o tres o hasta cuatro empleos, por horas, implica también un riesgo y los costos en transporte, alquiler del piso y alimentación se incrementan" (Rivera Farfán, 2016, p. 83). Tot i així, comenta que, tot i que hi ha millora en quant a l'autonomia de les dones, no hi sol haver millora en la qüestió econòmica i és molt difícil sortir de la situació de precarització. Actualment la Claudia ja s'està plantejant trobar un pis sencer, ja que entre ella, la cunyada i els dos infants, l'habitació se'ls fa petita. El pis el comparteixen amb tres persones més: un home en una habitació i un matrimoni en una altra, de manera que són set persones convivint. El fet de tenir un pis li permetrà també portar la seva filla major, la Rachel, a Catalunya.

Processos migratoris i famílies transnacionals: la família de la Claudia

La qüestió del retrobament amb la seva filla Rachel és una preocupació principal a la vida de la Claudia, ja que la seva finalitat és poder portar-la a Catalunya i viure amb ella i els seus altres dos fills. La Rachel també vol venir, diu la Claudia, i fins i tot s'estan plantejant portar la sogra també. Però per tal de poder aconseguir-ho, a banda d'estalviar i llogar un pis, la Claudia ha d'aconseguir la nacionalitat, així automàticament la tindrien els seus dos fills i podria portar la Rachel a Catalunya:

Y yo digo, aunque yo tenga la nacionalidad y los niños también y pueda ir para Honduras, no lo haría. Porque ir allí, dejar la niña otra vez, no me atrevo. Por eso, o me la traigo o no voy. Porque ya fue duro una vez, otra vez ya no.
(Claudia, 2024)

van a l'Arjau a deixar a Sebastián, luego suben para arriba con el cochecito que llevan a Pau y me alcanzan a la mitad de camino. Me lo llevo a la Baldufa para arriba, voy llegando a las 9:35 allí. Lo dejo y salgo corriendo, en 20 minutos tengo que estar en Molí de Vent para comenzar a las 10:00h. Allí es de 10:00h a 12:00h. Los viernes hago una casita de 12:00h a 14:00h. Voy llegando a las 14:10h. De limpieza, hago limpieza y ya está. Bajo para abajo a la casa, como algo y a las 15:30h salgo otra vez a buscar a Pau, luego a buscar a Sebastián y luego a la extraescolar de Sebastián, ósea voy entrando a la casa a las 19:00h y algo. Voy así todo el día.

Nicola Yeates, a través d'aquestes estratègies d'internacionalització que generen una xarxa internacional de famílies, comenta que "these networks are comprised of links amongst the same families through the formation of transnational households as well as links between different families through the employment nexus" (Yeates, 2005, p.3), així com també destaca que aquestes xarxes no estan formades únicament per adults, sinó que també es constitueixen vincles globals entre "the children of service-providers and those of service-recipients" (Hochschild dins Yeates, 2005, p.3).

Ana Ortega observa la situació familiar de les dones migrades en el seu país d'origen, ja que com comenta, diversos estudis destaquen el drama de les mares que s'enfronten a la separació dels seus fills o filles. Aquesta qüestió, comenta, ha de ser igualment abordada en els estudis des de la perspectiva de gènere "y de otras aproximaciones a la economía, distintas de la economía hegemónica y hasta ahora ausentes en el debate de las migraciones". (Ortega, 2015, p.109). Dones com la Claudia també tenen una vida afectiva i responsabilitats de cures en els seus països d'origen:

Generalmente son madres de varios hijos que deben dejar al cuidado de alguna mujer de su familia, remunerada o no, lo que produce una reasignación de cuidados entre mujeres. Con frecuencia se observa que las hijas y los hijos de las migrantes quedan al cuidado de las abuelas, hermanas, tías u otras mujeres cercanas a la familia. (Ortega, 2015, p.6)

I el cas de la Claudia no n'és una excepció. La seva filla Rachel, com s'ha vist, està a càrrec de la seva àvia per part de pare, però la Claudia anhela tenir-la amb ella el més aviat possible. Tot i així, està molt agraïda amb el tracte i les cures que està rebent la Rachel amb la seva àvia:

Se quedó con mi suegra y aún sigue con ella, y la cuida muy bien y mi mamá me dice: la niña qué bien te la cuidan. Y sí, me revive el alma, claro que sí. Está muy bien con ella, muy feliz. Le dice mamá... [...] Yo le dije: la abuela es la abuela y yo soy mamá, ahora dice abuela. Cuando están solas dice mamá, pero bueno. (Claudia, 2024)

Sònia Parella comenta que, encara que siguin de naturalesa diferent a les presencials, per a les mares transnacionals les tasques de cures també hi són presents. El seu rol es centra en el control i supervisió del benestar físic i psíquic i de l'educació dels fills

a través d'una sèrie de mecanismes que mantenen les connexions familiars, vincles emocionals, una comunicació fluida i la relació d'autoritat (Parella, 2007, p. 13). Tot i així, fent referència al retrobament amb la seva filla, Rivera Farfán adverteix sobre les dificultats de millora econòmica de les dones cuidadores migrades, ja que com en un cercle viciós, es troben impossibilitades a tenir millors condicions laborals que els permetin llogar un pis o regularitzar la documentació davant les polítiques migratòries de l'Estat Espanyol, "lo que a la vez repercute en la imposibilidad de retornar eventualmente a la comunidad de origen, o reagrupar a sus hijos". (Rivera Farfán, 2016, p.17).

Pel que fa la qüestió de les famílies transnacionals, Gioconda Herrera proposa entendre la qüestió de les cures des de la perspectiva de les migracions internacionals. L'autora evidencia que les construccions ideològiques del gènere estan presents tant en l'estructuració del mercat laboral, en la forma que s'han construït les polítiques socials i en com les famílies migrades organitzen la seva reproducció social i implementen les seves estratègies transnacionals (Herrera, 2011, p. 155), destacant que les migracions femenines des d'Amèrica Llatina a Europa són provocades per la mateixa experiència històrica de la reproducció social (estratificada), donant peu a situacions de maternitats a distància i perpetuant les realitats de desigualtat existents. Així, les famílies transnacionals es formen a través de les diferents pràctiques desplegades per les famílies migrades, els membres de les quals mostren un interès actiu per tal de cobrir les cures dels infants i gent gran que es troben a origen i mantenir-hi una relació estable (Herrera, 2011, p.151). Entre aquestes famílies transnacionals s'hi estableixen unes xarxes femenines on, com s'ha mencionat, les dones cuidadores a origen sovint realitzen les tasques de les cures com "ajudes", és a dir, de forma no remunerada. En la mateixa línia, Sònia Parella també explora les famílies transnacionals, entenent-les com "el conjunto de relaciones sociales cambiantes que establece un haz de obligaciones mutuas (forma recíproca de organización social), destinadas a contribuir a la supervivencia de sus miembros entendida en un sentido amplio" (Parella, 2007, p.152). Una de les principals aportacions de Parella és la necessitat de tenir en compte el benestar humà i familiar, l'afecte i l'emoció a l'hora de teoritzar sobre les famílies transnacionals i no quedar-se tan sols en una qüestió purament econòmica, esdevenint aspectes determinants de les estructures migratòries transnacionals: "El trabajo de campo

muestra cómo las funciones que tienen que ver con el afecto y el cuidado se recomponen con la migración y forman parte también de los recursos que fluyen a través de las redes” (Parella, 2007, p.181).

Punt de vista de la Claudia sobre les cures a Catalunya

Un tema que vam parlar amb la Claudia al final de l'entrevista va ser la seva visió sobre les tasques de cures a Catalunya. A Hondures, almenys a la zona rural d'on prové la Claudia, la figura de treballadora domèstica remunerada no existeix. És la xarxa familiar i veïnal la que s'encarrega de les cures i no és habitual contractar algú que es dediqui dia i nit a la cura d'un familiar. Les residències de gent gran (*asilos*) són cosa de les ciutats, i la Claudia presumeix que a la zona rural on viu ella la gent gran està molt forta i sana gràcies als bons aliments i el bon clima: “usted va a ver una abuelita aquí de 90 años y ya usa pañal, que esto de la orina y todo eso. Y usted ve a una abuelita de campo con 90 años y si usted le da una herramienta ya se va a escarbar por ahí y no usa pañal”, diu rient.

Però el fet de cuidar tantes hores de persones que, per diversos motius, les seves famílies no se'n fan càrrec, és un tema ben estrany per la Claudia. “Así como se organizan para otras cosas, digo yo que deben de organizarse para sus padres ¿no?” Segons ella, el seu objectiu és poder passar el màxim de temps possible amb els seus fills, per això procura treballar només durant el matí. I no entén com a Catalunya no ho fan:

Yo siempre digo, si tuviera las posibilidades de aquí, pues de ser de aquí y tener eso, pues me encargaría de mis hijos a toda costa. Pero también creo que lo digo por lo que viví allá, digo yo. O sea, no veo yo de dejar a Pau o al niño mayor e irme a trabajar el día entero. Si trabajo una mañana ya la tarde ya me dejo. (Claudia, 2024)

I pel que fa la cura a les residències, se li fa igual d'estrany. Segons ella, hi ha una deixadesa i un desagraïment per part dels fills cap als seus pares, que ella entén que els fa nosa tenir-los a casa:

A veces porque se les da la gana... mi amiga iba a cuidar a la abuelita a la residencia una tarde, luego volvía a ir por la noche. Y ella decía que el hijo tenía

su pareja y estaban en casa. Y en casa había espacio para ella y eso, pero... él le dijo que la iba a dejar allí porque no la quería en casa. Y digo yo, pues estorbaba un poco, ¿no? Entonces a veces creo que también hay hijos que... mal agradecidos, porque no se quieren ocupar. (Claudia, 2024)

Consideracions finals

Les dones són contínuament sotmeses, per part del sistema patriarcal i capitalista hegemònic, al món de les cures, veient-se totalment associades a sostenir la reproducció del món d'una manera naturalitzada i gratuïta. Tot i així, és ben sabut que tota aquesta estructura opera de forma tan invisibilitzada que el rol que s'ha assignat a les dones cuidadores es torna totalment irrellevant als ulls del món sencer, reduint els seus cossos en mercaderies intercanviables segons les lògiques capitalistes d'oferta i demanda. Aquest sistema de pensament "supedita al benefici los criterios de qué tipo de vida merece la pena ser vivida y, por tanto, protegida por el sistema, y cuáles son vidas carentes de valor" (Ortega, 2015, p.106), de manera que, quan les vides de les dones migrades no responen a aquesta demanda de mà d'obra, es tornen irrellevants i "pueden ser violentadas sin ninguna consecuencia, pese a la abundante normativa generada supuestamente para protegerlas" (Ortega, 2015, p.106). Rivera Farfán destaca també l'augment en la privatització del sector de les cures, reduint-se a una esfera familiar, domèstica i privada, de la qual dones com la Claudia en són les treballadores, a diferència dels països nòrdics europeus que, aparentment, la demanda dels serveis de cures es dirigeixen cap al sector públic, contribuint a la desfamiliarització d'aquests serveis i a la igualtat de gènere (Rivera Farfán, 2016, p.89).

La conceptualització de les cadenes globals de les cures aporta a la visibilització dels eixos de desigualtat a nivell global comentats fins ara: gènere, classe, raça, etc. que segons Yeates contribueixen a repensar els estudis sobre migració internacional (Yeates, 2005, p.5). La descripció de les cadenes per part de Yeates es basa en una successió de nodes que representen un procés productiu concret units en una seqüència (*chain*) en la qual cada etapa aporta valor a la seva predecessora (Yeates, 2005, p.6). Però també se li suma una territorialitat i un sentit polític que li atribueixen no només un caràcter global, sinó també una sèrie de condicions que

travessen aquesta cadena i l'omplen d'eixos de desigualtat de caràcter racial i colonial, constituent, de la mateixa manera que amb la producció d'objectes, com joguines o automòbils, unes zones econòmiques globals perifèriques, semi-perifèriques o centríques (Yeates, 2005, p.6). Per tant, en termes de l'autora, les cadenes globals de les cures recorren també una línia que inicia als països del sud global i finalitza als del nord global.

Però si bé el concepte de les cadenes globals de les cures contribueix a analitzar una realitat molt concreta, Shellee Colen reviu el concepte de "reproducció estratificada" per atribuir-lo a les cures, fet que, a diferència de les cadenes, s'analitza d'una manera menys lineal, prenent també com a base les relacions de poder entre gènere i classe social. De la mateixa manera, Herrera també apunta que, si bé la qüestió de les cadenes globals contribueix a la visibilització del seu "node" més baix, no és suficient a l'hora de tenir en compte les complexes dinàmiques de cures presents en les societats d'origen de les famílies migrades, així com tampoc contempla una diversitat de tipus de migració femenina o de tipus de cures. És per això que defensa més aviat el terme de reproducció estratificada: "La clase y el género son dimensiones de estratificación social que definen la estructura de los riesgos con las que las personas y sus familias se enfrentan. Por ello es necesario mirar distintos escenarios donde se construyen estos riesgos" (Herrera, 2011, p.143).

Colen descriu el concepte de la reproducció estratificada de les cures des de les diferents maneres de resoldre les tasques de reproducció i que tenen a veure directament amb aquestes qüestions de classe, gènere i raça. (Colen, 1995, p.389) D'aquest aspecte també en parlen García i González on pretenen analitzar les relacions que s'estableixen entre els dos sectors de dones que han aparegut en aquest assaig: les que compren força de treball per realitzar les tasques de treball domèstic i les que venen la seva força de treball per tal de realitzar aquestes tasques (García & González, 1989, p.404). Ambdues correspondrien a estrats socials diferents que, segons determinen García i González en el seu estudi, la seva pertinença a diferents classes socials explicaria la diferència en els mecanismes per resoldre el funcionament de la llar. Un exemple podria ser que, en el cas de les dones de classe mitja, aquestes cercarien una llar d'infants per tenir cura dels fills, mentre que les d'estrats més baixos prioritzarien una familiar, veïna o amiga que els cobrés aquesta necessitat, però això sí, sense sortir de les esferes femenines. En aquest sentit, és

en l'escenari de la llar on es troben ambdues dones i, d'alguna manera, a través de la relació de poder asimètrica entre elles s'hi representen les mateixes relacions de poder que s'expressen a escala macro, global. Així, com comenten García i González, el treball de cures ocupa un rol que reforça l'estratificació de la reproducció, però també la reproducció de l'estratificació, esdevenint un dispositiu perpetuador d'aquestes dinàmiques asimètriques i naturalitzades (García & González, 1989, p.429).

Finalment, com s'ha vist en aquest assaig, la reproducció estratificada de les cures és un sistema molt complex que va molt més enllà d'un recorregut femení, una migració o les tasques de cures: és un engranatge que opera a les profunditats del sistema-món patriarcal i capitalista i que, a través dels seus eixos d'opressió de gènere, classe i raça, provoca les migracions i la seva feminització, les famílies i maternitats transnacionals i alimenta la reproducció estratificada a nivell global. És en tot aquest engranatge que ens hi movem totes, cadascuna interpretant un rol diferent des dels diversos nodes d'aquesta xarxa global. Però aquí, en aquest assaig, la Claudia ens ha ofert la seva veu i mirada, que s'ha procurat escoltar i interpretar de la forma més acurada possible, amb l'objectiu de visibilitzar tant la seva trajectòria com la de moltes altres dones que han decidit creuar l'oceà.

Bibliografia

- Banería, L. (2010). Globalization, women's work, and care needs: the urgency of reconciliation policies. *North Carolina Law Review*, 88, 1501-1526.
- Colen, S. (2009). Stratified reproduction and West Indian childcare workers and employers in New York. Dins Lewin, E. (2009) *Feminist anthropology: A Reader* (pp. 380-414).
- García, G. R., & González, M. T. (1989). Reproducción social estratificada: el trabajo doméstico remunerado en México y la interacción entre mujeres de estratos medios y populares. *UNAM*.
- Herrera, G. (2011). Repensar el cuidado a través de la migración internacional: mercado laboral, Estado y familias transnacionales en Ecuador. *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 30(1), 139-159.

- Ortega, A. (2015). La migración de mujeres hondureñas y la crisis de los cuidados. *Nueva Sociedad*, 256, 103-113.
- Parella, S. (2007) Los vínculos afectivos y de cuidado en las familias transnacionales. Migrantes ecuatorianos y peruanos en España. *Migraciones Internacionales*, 4(2), 151-188.
- Rivera Farfán, C. (2016) Mujeres hondureñas en Cataluña. La emergencia de una ruta migratoria alterna y el trabajo de cuidados. *QUIT Working paper series*, 19.
- Solé, C. & Parella, S. (2005) Discursos sobre la "maternidad transnacional" de las mujeres de origen latinoamericano residentes en Barcelona. *Mobilités au féminin* 17(2), 15-19.
- Yeates, Nicola (2005) Global Care Chains: a critical introduction. *Global migration perspectives*, 44. GCIM:2005.